

Юрий П. Саух

Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка

До проблеми аксіологічного статусу релігії в силовому полі зміни парадигм сучасного історичного процесу

Przyczynek do zagadnienia statusu aksjologicznego religii w polu sil zmiany paradygmatu współczesnego procesu historycznego

Час, коли нам випало жити і діяти, наповнений особливим історичним смыслом. Поряд з численними суспільними катаклізмами, які й раніше відбувалися в історії, сьогодні має місце процес значно масштабніший та фундаментальніший – всесвітнє об'єднання людства в самодостатню (не лише формально-разову або формально-історичну) цілісність, а живу культурно-історичну єдність.

Поглиблення кроскультурних взаємодій, духовна інтеграція різноманітних культурних шарів в єдине світове ціле, взаємовплив різноманітних структур і контекстів світосприйняття – усі ці процеси з особливою гостротою ставлять перед людством питання: «В яких духовних і матеріально-технічних надбаннях ховається істинна єдність людства? Яке співвідношення традицій і новацій, науки і моралі, розбіжностей і стрижневої спільності культур? Чи може релігія в умовах сучасного смислу постісторії дати людині раду? Тощо». Від відповідей на ці питання залежить повнота процесів трансляцій духовних цінностей, з'ясування їх конституційної ролі в становленні нового образу світу й людини в сучасній глобалізованій культурі.

Постісторія, яка «засвоює вже не окремі сили природи, а інтегрує планетарні (земні), космічні та субатомні світи діяльності людини як громадянина ноосфери, володаря інформаційного універсуму» свідчить, що у цій ситуації традиційних підходів до «класичної релігії» стає замало для людини, попри всі її щирі намагання вірити і служити Богу. Проблема божої благості та зла в умовах глобального масштабу інтелектуалізації техносфери обумовила постановку питання: чому стало так важко вірити? Виявляється, що пов'язано це далеко не з наукою (як це вважалося раніше), а з повсякденним існуванням, де людина самовідчужується і стає інструментом антигуманної і безконтрольної системи. Не лише «парадигма» Каїна, але й «парадигма» Авеля в ускладнених соціальних системах може нести зло. Метаморфоза добра і зла втрачає свою «прозорість», яка більш-менш була характерною для простих соціальних систем.

Чи має релігія в цій ситуації потенційну можливість зняття «еврістики страху», обумовленої сучасним «парадоксом раціоналізації» (М. Вебер) «еврістикою надії» (Е. Блох), котра може розширити гуманістичні горизонти екзистентції та людської діяльності? Без «рекультиватії» філософського осмислення релігії на це питання відповіді важко.

Традиційне уявлення про релігію, що розгорталося в силовому полі фантастичного відображення зовнішніх сил, які панують над людиною, з Богом і надприродними силами в центрі, по-перше, не дає змоги вийти за межі розуміння монотеїстичних релігій. Монотеїстична релігія стала для нас «шаблоном» розуміння і оцінки решти релігій, що обумовило нашу «розгубленість» у визначенні релігій «без бога» (буддизм, даосизм, конфуціанство, більшість нетрадиційних релігій). По-друге, воно локалізувало пошук онтологічних засад феномена релігії, гуманістичної та авторитарної суті релігії як теїстичної, так й нетеїстичної орієнтації.

Релігія, як відомо, спрямовує людину на досягнення істини через усвідомлення своєї обмеженості і реальних можливостей. Визнавши в якійсь мірі людину і її сили центром свого тяжіння, вона озброює її любов'ю та надією (ранній буддизм, даосизм, раннє християнство тощо). Але згодом релігія капітулювала перед світською владою і почала активно вступати в компроміси з нею. Ідея Бога перетворилася із образу вищої людської самості, символу того, чим людина потенційно є і ким повинна стати, в «самодержця» того, що належало людині. Людина отримала «доступ до самої себе через бога» (Е. Фромм).

Окрім того, трагедія монотеїстичних релігій полягає в тому, що як тільки вони стали проявлятися в масових організаціях, вони почали порушувати і деформувати принципи свободи. Релігійні інституції сковують релігію, яка практично з появою їх поклоняється вже не Богу, а конфесійній групі. Інцестуозні зв'язки в конфесійній групі почали обмежувати девіантність поведінки людини, толерантність мислення, подавляти моральний вибір. Цим по своїй суті жодна традиційна релігія нічим не відрізняється від нетеїстичної (світської) релігії. Людина тут виключно віддана державі або політичній партії, класу або нації. Для неї єдиним критерієм цінності та істини слугують інтереси групи, а «вождь» і прапор виступають священними об'єктами. Ця «філософія» гурту і культу тотема навіть якщо самій людині все це здається чіткою антропоцентричною системою, має всі ознаки світської релігії.

Не випадково науковці сьогодні констатують факт відходу від традиційних релігій, фіксують зростаючий інтерес людини (особливо молоді) «до буддизму, іудаїзму, кришнаїтів, розповсюджувачі яких володіють техніками психотерапії, багатьма практиками впливу на свідомість особистості (...)». Заперечити це важко. Але причиною цього факту, на наш погляд, є, швидше, не «вишукані практики впливу», а «розірваність», не-

цілісність, а то й розпорошеність духовного буття сучасної людини. Очевидно саме цим пояснюється стійкий інтерес молоді до релігій «без бога», які без апелювання до державних інституцій спрямовують людину до досягнення істини через усвідомлення своєї обмеженості і реальних можливостей. Традиційні релігії виявилися не здатними в умовах сучасного історичного поступу розширити гуманістичні горизонти екзистенції та людської діяльності.

Процеси глобалізації, які сьогодні здійснюються переважно у формі вестернізації, викликають зворотну їм хвилю щодо тиску західних впливів. Цій глобалізації починають протистояти вікові цінності східних цивілізацій. Потужний виклик вестернізації кидає так званий «конфуціанський капіталізм» з його позитивами патерналізму, партнерства, державної підтримки економіки, колективізму. І це властиво не лише Україні. Зростає захоплення філософією буддизму, східною культурою, нетрадиційною медициною на Заході. Водночас духовною опозицією цій тотальній вестернізації постає пропаганда історичної архаїки первісних колективів, шаманства, язичництва та містики. Загалом, новітні релігії на загальному фоні кризи західного логоцентризму та кризи традиційних інституцій сім'ї і школи, стають константним компонентом релігійного ландшафту всього світу. До речі, слід очікувати, що вони й надалі обійматимуть своє місце на світовій релігійній сцені. Окрім того, остання буде активно поповнюватися новими гравцями – різного роду формами так званої світської релігії.

Ирина Валявко

Национальна Академия наук Украины (Киев)

Украинска Свободна Академия наук в США (Нью-Йорк)

Кілька зауважень до проблеми «національних філософій»

Kilka uwag odnośnie „filozofii narodowych”

Дослідник слов'янської духовної історії, філософ та славіст Дмитро Чижевський (1894–1977) вважав, що філософію можна розглядати як певний продукт національної культури так само як, скажімо, і національне мистецтво. На його думку кожна конкретна філософська система є певним усвідомленням ціннісних елементів національної культури, мистецького стилю, певної позитивної релігійності тощо, є піднесенням цих конкретних